

СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТКАЧЕНКО ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 504.062:332.3

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми - 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському національному аграрному університеті
Міністерства аграрної політики України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Борисова Вікторія Анатоліївна
Сумський національний аграрний університет,
професор кафедри фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Дацій Олександр Іванович
Рада по вивченню продуктивних сил України
Національної академії наук України,
головний науковий співробітник відділу інвестиційної
політики та розвитку місцевого самоврядування

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
Русан Віталій Миколайович
Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”
Української академії аграрних наук,
заступник завідувача відділу науково-організаційного
забезпечення та координації досліджень

Захист відбудеться “23”лютого 2010р. о 10⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К
55.859.01 в Сумському національному аграрному університеті за адресою: 40021, м. Суми,
вул. Кірова, 160, зал засідання вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського національного аграрного
університету за адресою: 40021, м. Суми, вул. Кірова, 160.

Автореферат розісланий “22”січня 2010р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент

В.В.Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В процесі соціально-економічного розвитку країни виникає необхідність пошуку нових якісних підходів до вирішення проблем охорони навколишнього середовища й раціонального використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, екологізації виробництва, підвищення родючості ґрунтів, зменшення забруднення водних і повітряних ресурсів, збереження й відновлення лісових ресурсів.

Реформування економічних відносин в аграрній сфері неможливе без відтворення природних ресурсів, що потребує удосконалення нормативно-правового забезпечення, економічних інструментів та методів, інформаційного забезпечення для підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств з урахуванням екологічних аспектів.

Широке коло питань проблематики використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, економічних особливостей підвищення якості сільськогосподарської продукції, економічного регулювання використання природних ресурсів в аграрній сфері зроблені завдяки творчому пошуку таких вчених, як: В.Я. Амбросов, О.Ф. Балацький, В.А. Борисова, В.А. Голян, О.І. Дацій, О.Л. Кашенко, С.А. Кравченко, Т.Г. Маренич, Л.Г. Мельник, Є.В. Мішенін, Л.Я. Новаковський, О.В. Олійник, О.М. Паламарчук, В.М. Русан, П.П. Руснак, П.Т. Саблук, П.В. Тархов, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, О.В. Ульяновченко, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.М. Царенко, А.В. Чупіс та інші.

Відаючи належне фундаментальності та важливості їх наукового доробку, слід відмітити, що теоретико-методологічні засади розвитку економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами досліджені недостатньо. Залишаються дискусійними та потребують подальшого дослідження питання щодо економічної оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, виробництва і реалізації екологічно чистої продукції, підвищення ефективності інвестицій в інноваційні технології використання природних ресурсів, страхового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Складність, недостатність вивчення зазначених проблем зумовили вибір теми дослідження, підтверджують його актуальність, значимість, визначають мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи Сумського національного аграрного університету за темою: "Розробка економічних інструментів підвищення ефективності природокористування при залученні інвестицій" (номер державної реєстрації 0108U008556, 2008-2011 рр.). Автором розроблено пропозиції щодо удосконалення економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, досліджено його складові та особливості формування; обґрунтовано методичні аспекти інвестування у інноваційні технології виробництва екологічно чистої продукції.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Відповідно до поставленої мети, в роботі вирішуються наступні завдання:

- розвинути теоретичні та методичні засади формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами;

- визначити особливості інформаційного забезпечення економічної оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами;
- оцінити стан використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами;
- сформувати систему показників економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами;
- з'ясувати сутність оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами як складової економічного механізму, який досліджується;
- розробити концептуальні засади формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами;
- розробити науково-методичні рекомендації щодо формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Об'єктом дослідження є процес формування економічних відносин щодо використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, науково-методичних та практичних засад і принципів формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою дисертаційної роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення суспільних явищ у їхньому взаємозв'язку; методи індукції та дедукції, які стали основою формування висновків щодо теоретичних напрямів розвитку економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. У процесі наукового дослідження були використані такі методи пізнання: абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень та формуванні висновків і пропозицій; порівняння – для зіставлення фактичних і планових показників за попередні роки; графічний – числові величини та їх співвідношення зображені у вигляді геометричних фігур, ліній тощо; структурно-логічного аналізу – при поділі економічного механізму використання природних ресурсів на складові елементи; синтезу – у процесі розробки методологічних підходів до визначення економічної ефективності оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами; кореляційно-регресійного аналізу при визначенні зв'язку між якістю зернових і собівартістю їх виробництва на ціну реалізації. При визначенні ступеня впливу урожайності сільськогосподарських культур, валового збору, обсягу виробництва валової продукції, валового доходу на економічну оцінку використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами використано економіко-статистичний метод.

Інформаційною базою дослідження є Закони України та інші нормативно-правові акти, нормативні документи Уряду, матеріали Державного комітету статистики України, матеріали Головного управління статистики Сумської області, матеріали Головного управління агропромислового розвитку та Головного управління сільського господарства і продовольства Сумської області, матеріали Головного управління економіки Сумської облдержадміністрації, фінансова звітність сільськогосподарських підприємств Сумської області, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, періодичні видання, інформаційні ресурси світової комп'ютерної мережі Internet, особисті спостереження автора.

Наукова новизна одержаних результатів представлена сукупністю теоретико-методологічних положень щодо розвитку економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, а саме:

вперше:

- надано авторське визначення економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, сутність якого полягає в системі взаємопов'язаних інструментів і важелів, спрямованих на встановлення ефективної

експлуатації природних ресурсів з урахуванням оптимальності їх використання та відтворення;

удосконалено:

- економічну оцінку використання природних ресурсів з метою врахування її показників в інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств та при запобіганні ризиків за рахунок проведення страхування;

- концептуальні засади щодо формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами на підставі їх сталого розвитку, які спрямовані на поєднання економічних інтересів підприємств з екологічними; методичні засади щодо розрахунку можливих збитків при забрудненні природних ресурсів шкідливими викидами промислових підприємств та обґрунтовано шляхи їх відшкодування;

- механізм розподілу прибутку сільськогосподарських підприємств щодо спрямування коштів на покращення якості природних ресурсів та виробництво екологічно чистої продукції; запобігання природних, антропогенних, техногенних, фінансових та інших ризиків;

набули подальшого розвитку:

- складові інформаційного забезпечення оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарського призначення за рахунок проведення: аудиту як інструменту виконання незалежної перевірки діяльності сільськогосподарських підприємств; моніторингу як засобу збору, переробки та передачі первинної інформації щодо стану природних ресурсів і навколишнього середовища; паспортизації як засобу накопичення й збереження важливої еколого-економічної інформації на рівні підприємств і територій;

- система показників економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, де, на відміну від існуючої, пріоритет надається економічній оцінці використання природних ресурсів, економічному збитку від забруднення навколишнього середовища, платежам за використання природних ресурсів, страховим платежам; показникам визначення ефективності інвестицій у інноваційні технології використання природних ресурсів;

- науково-методичні рекомендації щодо формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, зокрема таких його інструментів, як податкові пільги, платежі за забруднення навколишнього середовища, податковий кредит, заохочення інвестування у інноваційні технології виробництва екологічно чистої продукції.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані наукові результати та основні положення дисертації розкривають малодосліджені питання формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Обґрунтовані науково-практичні рекомендації призначені для використання в процесі формування ефективних методів раціонального користування природними ресурсами в аграрній сфері на рівні підприємств і територій. Розроблені й узагальнені основні теоретичні положення щодо концептуальних засад формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами можуть використовуватися для подальших наукових досліджень з проблем розвитку підприємств, у діяльності органів державної влади, у навчальному процесі вищих навчальних закладів.

Результати дисертаційного дослідження щодо розвитку складових економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами знайшли практичне застосування в діяльності Головного управління агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації (довідка №02-01/1370 від 14.08.09 р.). Зокрема, розглянуто пропозиції щодо удосконалення системи фінансування

природоохоронних заходів сільськогосподарськими підприємствами. Запропонований автором механізм розподілу прибутку сільськогосподарських підприємств з урахуванням коштів на відтворення природних ресурсів, а також на прями залучення інвестицій для підвищення ефективності використання земельних ресурсів впроваджено у діяльність ТОВ АФ “Владана” Сумського району Сумської області (довідка №396 від 17.09.09 р.). Методичні розробки щодо проведення довгострокового кредитування сільськогосподарських підприємств з метою використання і відтворення природних ресурсів, випуску екологічно чистої продукції, здійснення економічної оцінки ефективності використання, відтворення і збереження земельних ресурсів використовуються ТОВ “Хлібодар” Сумської області (довідка №93 від 31.08.09 р.). Теоретико-методичні положення дисертації, які стосуються удосконалення економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, використовуються у навчальному процесі Сумського національного аграрного університету при викладанні дисциплін: “Фінанси природокористування”, “Інвестування”, “Страховання”, “Фінанси сільськогосподарських підприємств” (акт про впровадження від 10.09.2009 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, що виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли відображення у наукових статтях, матеріалах науково-практичних конференцій, які опубліковано одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження доповідались на Міжнародній науково-практичній конференції “Перспективні опрацювання науки та техніки” (м. Пшемисль (Польща) 2007 р.); Міжнародному симпозіумі “Міжрегіональні проблеми екологічної безпеки” (м. Одеса, 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Аграрний форум – 2008” (м. Суми, 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-економічна політика та розвиток регіонів в умовах переходу до постіндустріального суспільства” (м. Дніпропетровськ, 2008 р.); Науково-практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (м. Суми, 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених “Розвиток аграрного виробництва в умовах світової фінансово-економічної кризи” (м. Київ, 2009 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані в 13 наукових працях обсягом (3,16 д.а.), у т.ч. 7 у наукових фахових виданнях (2,5 д.а.), 6 в матеріалах конференцій (0,66 д.а.).

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел з 183 найменувань. Загальний обсяг дисертаційного дослідження складає 202 сторінки комп’ютерного тексту, в тому числі 171 сторінка основного змісту. Дисертація містить 28 таблиць, 12 рисунків і 11 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, об’єкт, предмет дослідження, методологічні основи і методи, викладено найвагоміші результати, які відображають наукову новизну, визначено практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні засади розвитку економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами”** обґрунтовано економічну сутність та зміст економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами; досліджено теоретичні аспекти формування економічного механізму природокористування та економічної оцінки використання природних ресурсів; існуючі класифікації природних ресурсів, виділено такі їх різновиди, як: вичерпні, невичерпні, реальні, потенційні, замінні, незамінні, виробничі, державні, сільськогосподарського та промислового призначення.

Надано визначення і розглянуто структуру економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами як системи взаємопов'язаних інструментів і важелів, спрямованих на забезпечення ефективної експлуатації природних ресурсів, збереження та відтворення їх природних властивостей. Основними його інструментами можна вважати податкові платежі, плату за користування природними ресурсами, екологічне страхування, інвестування в інноваційні технології для покращення якості природних ресурсів, економічну оцінку використання природних ресурсів. Базою для встановлення платежів за використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є економічний збиток. Платежі за забруднення повинні не тільки спрямовуватися на відшкодування збитку, а й на його попередження. Тому доцільно використовувати результативну концепцію платежів за забруднення навколишнього природного середовища.

Недоліком системи фінансування природоохоронних заходів є те, що більша частина інвестицій надходить з Державного бюджету і залежить, як правило, від економічної ситуації в країні, а не від потреб відтворення природних ресурсів. Для поліпшення ситуації пропонуємо залишати державні інвестиції на охорону природи в бюджеті (для фінансування масштабних національних та регіональних програм), а для фінансування поточних витрат – формувати цільові фонди, які ґрунтуються на платежах за забруднення, а також на штрафах за порушення природоохоронного законодавства.

Суттєвого удосконалення потребує система державних субсидій для сільського господарства, зокрема здійснення природоохоронних програм державного та регіонального значення, спрямованих на збереження та відтворення природних ресурсів, створення об'єктів для утилізації відходів, розвиток нових екологічно орієнтованих технологій тощо.

Доведено, що діючий економічний механізм не створює передумов для повноцінного фінансування поточних витрат на раціональне використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. При цьому, результативність фінансового забезпечення даних витрат залежить від повноти й своєчасності сплати зборів за забруднення навколишнього середовища та від фінансової спроможності сільськогосподарських підприємств.

Обґрунтовано, що економічну оцінку використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами слід розглядати як окремий самостійний елемент економічного механізму, формування та розвиток якого безпосередньо впливає на побудову досконалої податкової, цінової, фінансової та екологічної політики.

Невід'ємною складовою економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є інформаційне забезпечення, під яким розуміємо сукупність даних, документів, засобів їх отримання, методів обробки та зберігання, за допомогою яких здійснюється спостереження, обробка та розподіл інформації про результати дослідження. Серед таких його складових, як аналіз, моніторинг, паспортизація слід виділити екологічний аудит як метод проведення незалежної кваліфікованої перевірки сільськогосподарських підприємств з метою виявлення впливу їх діяльності на навколишнє середовище.

У другому розділі **“Розвиток економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами”** розглянуто особливості формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами; з'ясовано зовнішні та внутрішні фактори впливу на його функціонування.

Розвиток новітніх технологій, зростаючих потреб населення значно погіршують і ускладнюють стан навколишнього середовища, проблеми якого нині продовжують загострюватися, особливо в землеробстві, що викликано ще й реформуванням земельних відносин. Значно зросла кількість підприємств з порушеним внутрішньогосподарським

землеустроєм, в яких не витримуються сівозміни, допускаються відхилення від науково обґрунтованих систем землеробства, порушуються технології обробітку ґрунтів, що негативно впливає не лише на їх екологічний стан, але й на економічний стан сільського господарства.

Аналіз сучасного стану галузі рослинництва свідчить, що в Сумській області в структурі посівних площ порівняно з 2005 роком збільшилася частка посівів зернових і технічних культур, а посіви кормових, картоплі й овоче-баштанних культур зменшились, відповідно на 40,2% та 5,0%. Збільшення площі посіву соняшнику має негативний характер, бо сприяє виснаженню ґрунту.

Економічний результат діяльності сільськогосподарських підприємств безпосередньо залежить від урожайності культур. Так, зернових культур у Сумській області у 2008 році зібрано по 35,7ц/га, що на 14,5 ц/га більше в порівнянні з 2005 роком. Значне підвищення урожайності спостерігалось по цукровому буряку – на 129 ц/га. Що стосується кормових, то їх урожайність знизилась на 5,5 ц/га через скорочення площ посіву під дані культури. Така тенденція викликана скороченням поголів'я тварин у сільському господарстві, що призводить до недоотримання органічних добрив (на 1 га посівів по Сумській області в 2008 році було внесено лише 0,9 т органіки, що на 30,8% менше у порівнянні з 2005 роком). Разом з тим, підвищення урожайності сільськогосподарських культур відбулось за рахунок збільшення обсягів внесення в ґрунт мінеральних добрив на 43 кг/га у порівнянні з 2005 роком.

Для оцінки ефективності використання земельних ресурсів у рослинництві необхідно порівняти посівні площі сільськогосподарських культур з їх урожайністю, витратами на виробництво продукції та отриманим фінансовим результатом від її реалізації (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка використання земельних ресурсів у сільському господарстві Сумської області

Показники	Роки				Показники 2008 р. у % до	
	2005	2006	2007	2008	2005 р.	2007 р.
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	1705,2	1703,8	1703,5	1703,5	99,9	100
Посівна площа сільськогосподарських культур, тис. га	907,9	853,6	899,1	930,6	102,5	103,5
у тому числі:						
зернових культур	539,7	490,8	553,9	667,5	123,7	120,5
цукрових буряків	29,8	32,6	21,4	23,7	79,5	110,7
соняшнику	29,0	33,1	32,5	30,6	105,5	0,94
картоплі	67,6	65,5	64,3	62,5	92,4	97,2
овочі	10,3	9,9	9,4	9,0	87,4	95,7
Урожайність (ц/га):						
зернових культур	21,2	18,7	24,2	35,7	168,4	147,5
цукрових буряків	216	275	234	345	159,7	147,4
соняшнику	9,5	10,3	16,8	15,0	157,9	89,3
картоплі	136	119	163	170,0	125,0	104,3
овочів	136	207	188	200,0	147,0	106,4

Виробництво валової продукції сільськогосподарства на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн. у тому числі:	2966,2	2889,8	2959,8	3182,1	107,3	107,5
рослинництва	1586,5	1565,5	1864,5	2150,1	135,5	115,3
тваринництва	1379,7	1324,3	1095,3	1032	74,8	94,2

Розглядаючи структуру витрат на виробництво продукції рослинництва в Сумській області можна відмітити, що найбільшу частку в них займають матеріальні витрати, які входять до складу собівартості продукції і становлять 71,8% від загальних витрат. Спостерігається незначна позитивна тенденція ціни реалізації у 2008 році від 20 до 50% за окремими групами культур за рахунок підвищення рентабельності продукції рослинництва. Загальний прибуток від реалізації продукції по сільському господарству склав 451,7 млн. грн. Цей показник був досягнутий за рахунок галузі рослинництва (прибуток склав 851,5 млн. грн., рентабельність – 1,7%). У галузі тваринництва на протязі 2005-2008 років були втрати від реалізації продукції, хоча у порівнянні з 2005 роком вони скоротилися на 405 млн. грн.

Розроблено систему показників використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, яка включає ціни на природні ресурси; економічну оцінку використання природних ресурсів та збитку від забруднення навколишнього середовища; платежі за використання природних ресурсів та забруднення довкілля; страхові платежі; показники визначення ефективності інвестицій у сільське господарство.

Складовою економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є економічна оцінка, яка відображає значущість природного ресурсу у формуванні кінцевого господарського результату, є його узагальнюючою економічною характеристикою. Без економічної оцінки неможливо визначити економічний збиток від негативного впливу на природні ресурси, розробити напрями економічного стимулювання їх відтворення.

У третьому розділі **“Напрями удосконалення економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами”** розроблено концептуальні засади та науково-методичні рекомендації щодо формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, який включає економічні методи та їх інструменти, правове й інформаційне забезпечення.

До економічних методів розробленого економічного механізму (рис. 1) відносяться економічний аналіз, планування господарської діяльності, інвестування в розвиток інноваційних технологій сільськогосподарського виробництва, оподаткування, кредитування, страхування, стимулювання, контроль. Економічними інструментами є податки, платежі за забруднення навколишнього середовища, страхові платежі, пільги і санкції, кредити, формування й розподіл прибутку підприємств та інші.

Запропоновано механізм стягнення платежів за забруднення навколишнього середовища, який ґрунтується на податковому кредиті (відстрочці платежів) і є однією з можливих форм кредитування природоохоронних заходів, засобом забезпечення договірної основи платежів за забруднення.

Доведено доцільність запровадження обов'язкового страхування сільськогосподарських земель від можливого збитку внаслідок забруднення навколишнього середовища. Об'єктом страхування є землі сільськогосподарського призначення, а предметом виступає збиток, заподіяний

Рис. 1. Блок-схема економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами

земельним ресурсам внаслідок впливу на них природних і антропогенних процесів. Страховим випадком є забруднення земель внаслідок шкідливих викидів промислових і сільськогосподарських підприємств. Розрахунок економічного збитку від забруднення сільськогосподарських земель базується на розмірі збитків від втрати врожаю та суми витрат на відновлення земель з урахуванням фактора часу та ставки дисконту.

Визначено розмір страхового тарифу, який становить 0,68 грн. з кожних 100 грн. страхової суми і є основою для встановлення розміру страхового внеску. Величина страхової суми встановлюється у розмірі 70% страхової вартості, як це використовується при страхуванні врожаю у сільському господарстві.

Розрахунки показали, що при середній площі сільськогосподарських угідь в розрахунку на господарство в розмірі 3,5 тис. га і при умові, що буде застрахована їх повна вартість, страховий внесок на сільськогосподарське підприємство по Сумській області складе 280 тис. грн. в рік. Однак більшість сільськогосподарських підприємств не в змозі

витрачати такі кошти на страхування, тому доцільним є дотування їх державою у розмірі 50% від страхового внеску.

Важливе значення для ефективного розвитку сільського господарства має залучення інвестицій. Запропоновано визначати економічну ефективність інвестицій, використовуючи показники, які ґрунтуються на порівнянні результатів діяльності та витратах, а саме: чиста приведена вартість, термін окупності проекту, коефіцієнт доходів і витрат, коефіцієнт прибутковості, внутрішня норма прибутковості.

Визначено ефективність інвестицій у галузь рослинництва на 2008 рік, які були здійснені в 2007 році у розмірі 90,1 млн. грн. по Сумській області. Доцільно розмір дисконтної ставки прийняти на рівні 12%. Аналіз зазначених показників ефективності інвестицій вказує на раціональне їх використання. Чиста приведена вартість у розмірі 153,9 млн. грн. за рік реалізації проекту свідчить про доцільність фінансування галузі рослинництва. Оскільки інвестиційні плани завжди орієнтуються на майбутнє, то вони пов'язані з вірогідністю настання інвестиційного ризику. Для кількісного оцінювання ризику використовується принцип визначення рівня невизначеності можливих змін у разі впливу на проект несприятливих подій. Для оцінки рівня ризикованості проекту був застосований показник середньоквадратичного відхилення та коефіцієнт варіації, на основі якого і був визначений рівень ризику проекту, який становить 21%.

Виробництво екологічно чистої продукції, підвищення її якості потребує інвестування та впровадження у сільське господарство нових, екологоорієнтованих технологій. Розглянуто основні економічні показники поліпшення якості сільськогосподарської продукції для десяти сільськогосподарських підприємств Сумської області на прикладі зернових культур (табл. 2). Встановлено, що для вирощування зернових покращеної якості, сума інвестицій на здійснення таких заходів для сільськогосподарського підприємства зростає на 50% при очікуваному зниженні урожайності культур від 10 до 20%. При цьому витрати на виробництво продукції поліпшеної якості спричинять ріст собівартості виробництва зернових на 40%, що відповідно, знайде своє відображення на ціні реалізації.

Отримані результати в процесі розрахунків вказують на ефективність впровадження таких заходів у рослинництві. Додатковий прибуток від застосування інноваційних технологій для покращення якості природних ресурсів є позитивним навіть у випадку, коли витрати на виробництво

Таблиця 2

Економічна оцінка виробництва зернових поліпшеної якості (на прикладі виробництва зерна підприємствами Сумської області)

Підприємство	Виробництво зернових за існуючою в господарствах технологією				Виробництво зернових поліпшеної якості на основі інноваційних технологій				Додатковий прибуток від покращення якості зернових ($\Delta\Pi$), тис. грн.
	Інвестиції, тис. грн.	Обсяг виробництва продукції, т	Собівартість 1ц зернових, грн.	Ціна реалізації, грн./ц	Інвестиції, тис. грн.	Обсяг виробництва продукції, т	Собівартість 1ц зернових, грн.	Ціна реалізації, грн./ц	
ДНСП Вирівське	250,2	2108	62,20	84,98	375,2	1897	87,08	127,47	334,0

ДП Сумського інституту АПВ	350,6	2750	58,56	135,44	525,9	2393	81,98	203,16	1059,8
АФ “Надія”	479,6	7237	41,70	99,84	719,4	6369	58,38	149,76	2116,9
ДП “Правдинське”	515,6	9017	75,16	66,14	773,5	7664	105,22	99,21	230,4
ТОВ “Козацька”	156,8	2500	42,55	68,47	235,2	2000	59,57	102,71	344,3
ЗАТ НВП “Райз-Агро”	226,2	4357	50,15	73,55	339,2	3703	70,21	110,33	619,0
ДП АФ “Іскра”	350,5	2672	40,56	60,43	525,7	2405	56,78	90,65	336,5
ДНСП “Побєда”	389,5	6141	65,13	81,52	584,2	4913	91,18	122,28	722,6
ТОВ АФ “Владана”	286,2	3568	45,65	66,95	429,3	2854	63,91	100,43	434,3
ТОВ “Хлібодар”	300,0	4609	43,65	66,16	600,0	3687	61,11	99,24	575,9

зернових перевищують ціну їх реалізації (ДП “Правдинське”), а підприємство отримує додатковий прибуток від виробництва продукції поліпшеної якості.

Фінансування виробництва екологічно чистої сільськогосподарських продукції, відтворення природних ресурсів, що використовуються сільськогосподарськими підприємствами, запропоновано здійснювати через реінвестування частини їх прибутку у власне виробництво.

На підставі кореляційно-регресійного аналізу встановлено залежність ціни на екологічно чисту продукцію (озиму пшеницю), яка є результативною ознакою функції, від факторів впливу: якості продукції та собівартості її виробництва:

$$УЄ_x = 6 + 2,68X_1 + 0,96X_2,$$

де $УЄ_x$ – ціна на екологічно чисту продукцію (озиму пшеницю), грн. /ц;

X_1 – якість продукції, бали;

X_2 – собівартість продукції, грн./ц.

Розрахунки показали, що з підвищенням якості пшениці на 1 бал, ціна реалізації зростає на 2,68 грн., а при підвищенні собівартості виробництва пшениці на одиницю, ціна підвищиться на 0,96 грн. За абсолютним приростом найбільший вплив на ціну пшениці має собівартість (X_2), зі зростанням якої на 1% ціна підвищується на 0,71%, а при покращенні якості на 1% ціна підвищується на 0,19%. Розрахований коефіцієнт множинної кореляції $R=0,942$ дає можливість зробити висновок, що між досліджуваними факторами і результативною ознакою існує щільний зв'язок.

Реалізація запропонованого економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами значно покращить економічні показники їх діяльності, дозволить удосконалити систему страхування, оподаткування, інвестиційного забезпечення; поліпшити якість сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведеного дослідження здійснено розв'язання важливого науково-практичного завдання щодо поліпшення економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами за рахунок удосконалення його складових: інвестування, оподаткування, страхування, оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Узагальнення отриманих результатів дало змогу сформулювати наступні висновки і пропозиції:

1. Соціально-економічні зміни в сільському господарстві, його перехід до ринкових відносин призвели до незворотних перетворень як в економічній, так й екологічній сфері. Обґрунтовано, що одним із напрямів вирішення еколого-економічних проблем в аграрній

сфері є формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, який розглядається як система взаємопов'язаних інструментів і важелів, спрямованих на забезпечення ефективності експлуатації природних ресурсів, збереження та відтворення їх природних властивостей.

2. Розроблено інформаційну систему, яка включає наступні елементи: екологічний аудит як інструмент проведення незалежної перевірки діяльності сільськогосподарських підприємств щодо впливу на навколишнє середовище; моніторинг як прийом збору, обробки та передачі первинної інформації щодо стану природних ресурсів і навколишнього середовища; паспортизація як засіб накопичення та збереження важливої еколого-економічної інформації на рівні регіонів і держави в цілому.

3. Виявлено динаміку використання земельних ресурсів в сільському господарстві на регіональному рівні. Нині в структурі посівних площ зросла частка зернових, технічних і кормових культур. Спостерігається підвищення урожайності та валового збору за зазначеними культурами. В розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в Сумській області виробництво валової продукції в рослинництві становило 2150,1 тис. грн. у 2008 році, або 135,5% від показника базового року. Отже, можна дати позитивну оцінку використання земельних ресурсів в Сумській області, але необхідно враховувати, що ціни реалізації вітчизняної продукції є заниженими у порівнянні зі світовими; тому фінансові результати сільськогосподарських підприємств є також заниженими.

4. Структура економічного механізму формування і відтворення природних ресурсів доповнена показниками економічної оцінки використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, яка відображає значущість природного ресурсу у формуванні кінцевого господарського результату, є його узагальнюючою економічною характеристикою. Дані показники дозволяють оцінити економічний ефект в процесі використання природних благ, який безпосередньо пов'язаний з попередніми витратами. Виявлено залежність між інвестиціями у рослинництво та економічним результатом від виробництва продукції даної галузі. Встановлено, що при сталій дисконтній ставці у розмірі 12% на протязі року обсяг доходів від виробництва продукції рослинництва за рахунок додаткових інвестицій склав 4,79 грн. в розрахунку на 1 грн. витрат.

5. Розроблено концептуальні засади щодо формування економічного механізму використання природних ресурсів, які спрямовані на поєднання економічних інтересів сільськогосподарських підприємств з екологічними. Такий взаємозв'язок відображається у забезпеченні оптимального використання й відтворення природних ресурсів. Запропоновані засади дозволяють побудувати економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами за рахунок удосконалення системи показників економічної оцінки ресурсів, страхування, оподаткування; інвестування, платежів за забруднення навколишнього середовища та ін.

На підставі кореляційно-регресійного аналізу встановлено залежність ціни на екологічно чисту продукцію (озиму пшеницю) від її якості та собівартості виробництва, де між досліджуваними факторами і результативною ознакою існує щільний зв'язок. Застосування розробленої моделі дозволяє розрахувати прогнозні ціни реалізації зернових поліпшеної якості за рахунок впровадження інноваційні технології виробництва екологічно чистої продукції.

6. Обґрунтовано доцільність проведення обов'язкового страхування сільськогосподарських земель від ймовірного отримання збитку в наслідок забруднення природних ресурсів промисловими викидами для зменшення негативного екологічного впливу на навколишнє середовище та формування страхових фондів, спрямованих на попередження збитків, їх відшкодування й відтворення природних ресурсів. Запропоновано методику проведення страхування сільськогосподарських земель, яка базується на

розрахунку страхового тарифу та розміру збитку від втрат врожаю зернових культур в сільському господарстві. Встановлено, що при зниженні врожайності зернових на 15% збиток від забруднення сільськогосподарських земель склав 532грн./га.

Вважаємо, що оптимальне значення для встановлення страхової суми варто прийняти на рівні 70% страхової вартості ділянки (як при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур), але ж якщо ділянка страхується на повну вартість, то страхова сума в цьому випадку буде дорівнювати страховій оціночній вартості землі. У зв'язку з тим, що здійснення страхових внесків в повному обсязі для сільськогосподарських підприємств є обтяжливим, то доцільно дотування їх державою у розмірі 50% суми страхових внесків.

7. В умовах складної еколого-економічної ситуації, яка характеризується погіршенням стану природних ресурсів, скороченням тривалості життя населення, поширенням різноманітних небезпечних захворювань, удосконалення економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами сприяє покращенню якості природних ресурсів і виробництву екологічно чистої продукції. Не зважаючи на значні першочергові витрати, пов'язані з виробництвом екологічно чистої продукції у порівнянні з усталеними технологіями вирощування сільськогосподарських культур, отримані економічні результати є цілком виправданими. Так, при додатковому вкладанні інвестицій на поліпшення якості зернових, очікуваний обсяг виробництва продукції зменшиться на 10-20%, але в той же час зростуть витрати на виробництво зернових (собівартість) від 30 до 40%, а це сприятиме підвищенню ціни реалізації зернових приблизно у 1,5 рази.

8. Обґрунтовано необхідність переходу до економіко-екологічної концепції розвитку підприємств для обмеження негативного антропогенного навантаження на природні ресурси, що використовуються в сільськогосподарському виробництві. Для цього необхідно сформувати в усіх землеробських регіонах такі агросистеми, яким притаманні висока відтворювальна здатність і екологічна стабільність, завдяки чому є можливість одержувати якісну продукцію в умовах мінімального агротехнічного та ресурсного забезпечення виробництва. Економіко-екологічна концепція розвитку сільськогосподарських підприємств дозволить вирішити завдання збільшення виробництва продовольства й агросировини, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

Доведено доцільність впровадження нових поколінь технічних засобів і технологій вирощування сільськогосподарських культур, утримання худоби, а також агрохімічних і біологічних засобів виробництва. Це дозволить зменшити негативні екологічні наслідки інтенсифікації виробництва, раціонально використовувати природні ресурси, підвищити продовольчу та екологічну безпеку держави.

9. Розроблено науково-методичні рекомендації щодо формування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, обґрунтовано напрями практичного розв'язання завдань економічного управління процесом раціонального використання природних ресурсів та стимулювання його впровадження у сільськогосподарське виробництво за допомогою системи економічних інструментів. Це дозволить заохотити підприємства, які використовують природні ресурси, до застосування екологічно безпечних технологій виробництва, випуску екологічно чистої продукції, ефективного використання й відтворення природних ресурсів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Семишкур В.В. Методологічні аспекти економічної оцінки природних ресурсів / В.В.Семишкур // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Фінанси і кредит”. – 2006. – №2 (21). – С. 284-289.

2. Семишкур В.В. Економічні аспекти раціонального природокористування / В.В.Семишкур // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Фінанси і кредит”. – 2007. – №1 (22). – С. 275-279.

3. Семишкур В.В. Еколого-економічні аспекти раціонального використання земельних і водних ресурсів / В.В.Семишкур // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Економіка та менеджмент”. – 2007. – № 6-7 (26-27). – С. 368-372.

4. Семишкур В.В. Напрями підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського виробництва / В.В.Семишкур // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. – 2008. – №1 (19). – С. 90-93.

5. Семишкур В.В. Економічні аспекти раціонального землекористування / В.В.Семишкур // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія “Фінанси і кредит”. – 2008. – №1(24). – С. 411-415.

6. Семишкур В.В. Економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами / В.В.Семишкур // Агросвіт. – 2009. – №21 – С. 32-35.

7. Семишкур В.В. Система показників економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами / В.В.Семишкур // Вісник Сумського НАУ. Серія “Фінанси і кредит”. – 2009. – №1. – С. 195-200.

В інших виданнях:

8. Семишкур В.В. Економічні аспекти раціонального використання природних ресурсів в АПК / В.В.Семишкур // Аграрний форум – 2007: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої 30-й річниці заснування Сумського національного аграрного університету (Суми, 4-6 квітня 2007р.). – Суми: видавництво “Довкілля”, 2007. – Ч.2. – С. 209-210.

9. Семишкур В.В. Екологічно чисті технології в землеробстві / В.В.Семишкур // Межрегиональные проблемы экологической безопасности: материалы Международного симпозиума (Одесса, 19-21 сентября 2007 года). – Одесса: ТОВ “Зовнішпрекламсервіс”, 2007. – С. 29.

10. Семишкур В.В. Інвестиційна діяльність і пошук нових шляхів її здійснення / В.В.Семишкур // Perspektywiczne opracowania nauki i techniki: materiały II Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Przemysł, 16-30 listopada 2007 roku). – Tom 1. – Przemysł: Nauka i studia, 2007. – Str. 71-72.

11. Семишкур В.В. Економічний механізм залучення інвестицій в аграрне виробництво / В.В.Семишкур // Соціально-економічна політика та розвиток регіонів в умовах переходу до постіндустріального суспільства: зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 21 березня 2008р.): У 2т.; Т.1. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2008. – С. 242-243.

12. Семишкур В.В. Оцінка економічних заходів, які впливають на продуктивність земельних ресурсів Сумської області / В.В.Семишкур // Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ, 20-29 квітня 2009р., Т.П. – Суми: видавництво “Довкілля”, 2009. – С. 275-276.

13. Семишкур В.В. Оцінка підвищення продуктивності земельних ресурсів у Сумській області / В.В.Семишкур // Розвиток аграрного виробництва в умовах світової фінансово-економічної кризи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – К.: ННЦ “Інститут аграрної економіки УААН”, 2009. – С. 108-116.

АНОТАЦІЯ

Ткаченко В.В. Економічний механізм використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Сумський національний аграрний університет, Суми, 2010.

В дисертаційній роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти формування і функціонування економічного механізму використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Уточнено сутність поняття економічного механізму, обґрунтовано необхідність введення до його складу економічної оцінки використання природних ресурсів.

Розроблено систему показників оцінки використання природних ресурсів. Визначено ступінь впливу основних складових економічного механізму на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств; досліджено особливості страхування сільськогосподарських угідь, довгострокового інвестування; розраховано ефект від випуску зернових поліпшеної якості; визначено залежність ціни на екологічно чисту продукцію від її якості та собівартості.

Ключові слова: економічний механізм, економічна оцінка, інвестування, страхування сільськогосподарських угідь, екологічно чиста продукція, сільськогосподарське підприємство.

АННОТАЦИЯ

Ткаченко В.В. Экономический механизм использования природных ресурсов сельскохозяйственными предприятиями. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Сумский национальный аграрный университет, Сумы, 2010.

В диссертационной работе исследуются теоретические и практические аспекты формирования и функционирования экономического механизма использования природных ресурсов сельскохозяйственными предприятиями. Выявлены и систематизированы существующие подходы относительно его развития, обоснована необходимость введения в его структуру экономической оценки использования природных ресурсов. Обобщены основные факторы формирования экономической оценки и обоснована необходимость их комплексного изучения.

Представлено определение экономического механизма использования природных ресурсов сельскохозяйственными предприятиями, суть которого заключается в систематизации взаимосвязанных инструментов и рычагов, направленных на эффективную эксплуатацию природных ресурсов с учетом оптимальности их использования и воспроизводства.

Проанализировано динамику использования природных ресурсов в сельском хозяйстве, факторы влияния на экономический результат деятельности сельскохозяйственных предприятий. Разработана система показателей оценки использования природных ресурсов, которая состоит из цены на природные ресурсы; экономического ущерба от загрязнения окружающей среды; платежей за использование ресурсов, страховых платежей; показателей определения эффективности инвестирования в инновационные технологии для улучшения качества природных ресурсов. Определен уровень влияния основных элементов экономического механизма на эффективность функционирования сельскохозяйственных предприятий; проанализированы особенности страхования

сельскохозяйственных угодий, долгосрочного инвестирования; рассчитан эффект от выпуска зерновых улучшенного качества.

Разработаны концептуальные основы формирования экономического механизма использования природных ресурсов сельскохозяйственными предприятиями, направленные на взаимосвязь экономических и экологических интересов сельскохозяйственных предприятий. Такая взаимосвязь отражена в обеспечении оптимального использования и воспроизводства природных ресурсов.

Проанализирована информационная система обеспечения функционирования исследуемого механизма, включающая такие элементы: экологический аудит как инструмент проведения независимой проверки деятельности сельскохозяйственных предприятий относительно влияния на окружающую среду; мониторинг как прием сбора, обработки и передачи первичной информации о состоянии природных ресурсов и окружающей среды; паспортизация как средство накопления и сохранения важной эколого-экономической информации на уровне регионов и государства в целом.

Обосновано, что составляющей системы страхования должно стать обязательное страхование сельскохозяйственных земель от возможного причинения ущерба в результате загрязнения природных ресурсов промышленными выбросами, что позволит уменьшить негативное воздействие на окружающую среду. Формирование страхового фонда осуществляется с целью предупреждения ущерба, его возмещение и воспроизводство природных ресурсов при наступлении страхового случая. Разработаны рекомендации по развитию экономического механизма использования природных ресурсов сельскохозяйственными предприятиями, обоснованы направления практического решения задач экономического управления процессом рационального использования природных ресурсов и его стимулирования.

С помощью корреляционно-регрессионного анализа установлена зависимость цены реализации экологически чистой продукции, являющейся результативным признаком функции от факторов влияния: качества и себестоимости производимой продукции.

Разработаны научно-методические рекомендации о формировании экономического механизма использования природных ресурсов сельскохозяйственными предприятиями, обоснованы направления практического решения задач экономического управления процессом рационального использования природных ресурсов и стимулирования его внедрения при помощи системы экономических инструментов.

Ключевые слова: экономический механизм, экономическая оценка, инвестирование, страхование сельскохозяйственных угодий, экологически чистая продукция, сельскохозяйственное предприятие.

SUMMARY

Tkachenko V.V. Economic mechanism of natural resources using by agricultural enterprises. – Manuscript.

The dissertation for a scientific degree of a candidate of economic sciences on specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (according to different kinds of economic activity). – Sumy National Agrarian University, Sumy, 2010.

In dissertation is explored the theoretical and practical aspects of formation and functioning of economic mechanism of natural resources, used by agricultural enterprises. Found out and systematized existent approaches in relations to its development, essence of concept of economic mechanism, specified the necessity of introduction to its composition of economic evaluation of natural resources use.

Developed a system of estimation indexes of natural resources use, which consists from price of natural resources use; economic losses from environmental pollution; payments of natural

resources use; insurance payments. Determine the impact of the basic components of an economic mechanism for the effective functioning of agricultural enterprises; studied the features of insurance to agricultural land of long-term investment, calculated the effect of the release of improved grain quality, determined a dependence of prices on environmentally friendly products of quality and cost.

Keywords: economic mechanism, an economic valuation, investment, insurance of agricultural land, environmentally friendly products, agricultural enterprise.